

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ’NİN BALKANLAR POLİTİKASI: BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

Doğacan BAŞARAN*
Emrah KAYA**

ÖZ

İran İslam Cumhuriyeti, 1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi’nin ardından kendi kimliğini dinî değerler aracılığıyla tanımlamıştır. Bu da İran’ın çıkar ve tehdit algılayışını şekillendirmiştir. Böylece Tahran, şii yayılmacılığı olarak da ifade edilen bir stratejiyi benimsemiştir. Bu nedenle de İran, şii grupları desteklemekte ve diğer inanç gruplarına mensup kişileri şiileştirmeye çalışmaktadır. İran, Balkanlar politikasında da etkin bir kamu diplomasisi aracılığıyla bölgedeki sufiler üzerinden bölgede nüfuz kurmaya çalışmaktadır. Üstelik Tahran, bu bölgeye ilişkin hedeflerine ulaşmak için zaman zaman terör yöntemleri ve istihbarat operasyonları gibi sert güç unsurlarına da başvurabilmektedir. Ayrıca İran’ın Balkanlar politikası, Müslüman nüfusun yoğunluğuna göre ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir. Bu makalede İran’ın Balkanlar politikası, Bosna-Hersek ve Arnavutluk rnekleri üzerinden detaylı bir biçimde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İran, Balkanlar, Sufilik, şiilik, Kamu Diplomasisi.

* Dr., Uluslararası İlişkiler Uzmanı, Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0002-5055-5069, E-posta: basarandogacan@gmail.com

** Dr., Uluslararası İlişkiler Uzmanı, Ankara, ORCID: orcid.org/0000-0001-6873-8309, E-posta: emrahkaya0407@gmail.com

BALKANS POLICY OF THE ISLAMIC REPUBLIC OF IRAN: THE CASE OF BOSNIA- HERZEGOVINA AND ALBANIA

ABSTRACT

The Islamic Republic of Iran defined its identity through religious values following the Islamic Revolution in 1979. This has shaped Iran's perception of interests and threats. Consequently, Tehran has adopted a strategy known as Shia expansionism. Iran supports Shia groups and attempts to convert individuals from other religious groups to Shia Islam. Iran also seeks to gain influence in the Balkans through an active public diplomacy, focusing on Sufis in the region. Moreover, Tehran occasionally resorts to methods of hard power, such as terrorism and intelligence operations, to achieve its objectives in this region. Additionally, Iran's Balkans policy varies from country to country based on the density of the Muslim population. This article provides a detailed examination of Iran's Balkans policy through the examples of Bosnia-Herzegovina and Albania.

Keywords: Iran, Balkans, Sufism, Shiism, Public Diplomacy.

EXTENDED ABSTRACT

The Islamic Republic of Iran began to be governed by a religious administrative system institutionalized under the name of “Velayat-e Faqih”¹ following the Islamic Revolution in 1979. This system was primarily systematized by Ayatollah Ruhollah Khomeini, the ideological leader of the Islamic Revolution. It is based on the principle that until the emergence of the 12th and Hidden Imam, Imam Mahdi, believed to appear in Shia belief, the leadership of the Islamic-based governance is entrusted to the Ayatollahs. As a result, Iran rejected nationalism and, consequently, the modern concept of nationhood, internalizing an identity that defines its citizens through sectarian consciousness. This sectarian identity is predominantly formed by the Shia sect of Islam, which constitutes the religious belief of the majority of Iranians. In theoretical terms, as emphasized by Alexander Wendt, states define their identity and, consequently, their interests based on values derived

¹ Şiilik inancı içerisindeki imamet anlayışını esas alan Velayet-i Fakih yaklaşımı, İslam Devrimi sonrasında İran’da kurumsallaşmıştır. En basit anlamda Velayet-i Fakih, İslam Devrimi sonrasında dini otoritenin yönetime öncülük etmesini ifade etmektedir. Devrimin ideolojik önderi olan Ayetullah Ruhullah Humeyni, Velayet-i Fakih’i fakihlerin denetiminde kurulan bir hükümet sistemi şeklinde tanımlamıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Serkan Tafloğlu, “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı “Velayet-i Fakih”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No 3, 2013, s. 95-112.

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

from the internal dynamics of society. In other words, identities are constructed through social structures.² Therefore, states tend to shape their interests and perceptions of threats based on their own identity perception.³ Accordingly, the Tehran government, which identifies itself through the Shia faith, has also constructed its interests and perceptions of threats in foreign policy through this identity. In this context, the Tehran government has taken on the role of advocating for the rights of Shia groups located in various regions of the world and has provided and continues to provide various forms of assistance to these groups within its capabilities.

The mentioned assistance is based on the activities of public-cultural diplomacy, which sometimes highlights elements of hard power, such as in Iran's policies towards Iraq, Syria, Yemen, and Lebanon, and at other times focuses on soft power elements, such as establishing contacts with various sects and communities in different countries and opening Qur'an courses in Iranian embassies' Cultural Attaché offices. Therefore, Tehran seeks to implement a Shia-based strategy by using both hard and soft power elements to expand its sphere of influence. The cadre who carried out the Islamic Revolution in Iran believed that the revolution would be unsuccessful if it remained limited to Iranian territories. They anticipated that Tehran, which faced issues with the Western world and effectively used arguments of advocating for oppressed people, anti-imperialism, and anti-Zionism in its foreign policy, would be perceived as the "other" by Western states. The Iranian leaders of that period recognized this and took appropriate steps. Therefore, a defensive realism understanding⁴ based on the need to balance perceived threats has influenced Iran's constructivist approach to foreign policy.

The Tehran government believed that the best way to defend the country was through supporting Shia groups that would consider Iran a role model. In other words, they believed that it was necessary to⁵ extend their governing model to the regions with historical, cultural, and consequently social proximity. In this regard, it can be stated that the assumption that Iran's security begins outside its borders has played a decisive role in shaping

² Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, Volume 88, Number 2, 1994, s. 385-386.

³ Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 2016, s. 255-257.

⁴ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 8, Yaz 2011, s. 17.

⁵ Kenneth N. Waltz, "Structural Realism After the Cold War", *International Security*, Volume 25, Number 1, 2000.

the Tehran government's foreign policy. In other words, Iran has prioritized extending its security beyond its own borders. However, although this assumption stems from a defensive approach, it should also be noted that it has led to the pursuit of strengthening presence and influence beyond borders. At this point, the discourse of the universality of the Islamic Revolution comes to the forefront. For this purpose, Iran has aimed to become an inspiration for anti-American Islamists around the world and has focused on reinforcing its rhetoric in line with this goal in its foreign policy.⁶ At this point, it can be said that Iran operates through a power and security-centered realist and pragmatic paradigm. However, it has chosen to reinforce this policy with ideological rhetoric.

In short, Shia Iran has anticipated that it can survive to the extent it can extend its regime beyond its borders, and therefore, it has pursued a strategy focused on developing close relations with Shia groups. In other words, the idealistic rhetoric in Iran's foreign policy is based on a highly pragmatic understanding of the world. The neorealist approach examines international relations by considering the system factor added to the state-centered power approach because the behavior of states is influenced by the structure of the international system.⁷ Indeed, Iran is attempting to construct a "Shia-Islamic World" through the rise of Shia groups to power in various countries. Essentially, the concept of Shiism, nourished by Iran's identity perception, links the future of the Islamic Revolution to the impact beyond Iran's borders, thereby deepening its interactions with Shia communities. Consequently, Iran strives to position itself as the guardian of all Shias. This can be interpreted as a process of constructing the Shia-Islamic World. As evident, Iran, aiming to obtain a privileged position within this system, aspires to be the "spiritual elder brother" of the Shia-Islamic World.

The mentioned ideal also encompasses the expectation that Shiites residing in various geographical regions of the world should follow the Supreme Leader of the Islamic Republic of Iran as their marja' al-taqlid.⁸ This indicates Iran's desire for Shiites in different parts of the world to embrace Tehran as their "religious and political qibla". Consequently, it can be argued that Tehran aims to attain an imperial position that subjugates the state system it seeks to construct in the form of the Shia-Islamic world.

⁶ Göktürk Tüysüzoğlu, *İran'in Artan Bölgesel Etkinliği ve Yaşanan Krizler Özelindeki Uygulamaları*, ANKASAM Analiz, No 3, Eylül 2017, s. 8.

⁷ Erjada Progonati, "Iran's Silent Revolution in Balkans", *Journal of Security Strategy and Political Studies*, Volume 1, Issue 1, 2016, s. 183.

⁸ Kenneth Waltz, "Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 17, 2008, s. 5.

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

Iran not only creates a sphere of influence for its regime through Shiism but also seeks to construct a state system⁹ with a claim of universal guardianship over Shiites and aspires to reach an imperial position within this system. One of the regions where this strategy is intended to be implemented is the Balkans. In this context, Iran employs predominantly public diplomacy activities to attempt the Shiification of Sufis in the mentioned region, utilizes existing Shiite groups as a pressure element against relevant governments, and establishes contacts with various religious communities and orders. Through these means, Iran actively employs its sectarian identity as a soft power tool on the ground or aims to create a suitable environment for it, ultimately attempting to establish a geopolitical axis through religious discourse.¹⁰

Furthermore, it is evident that Iran is not hesitant to resort to elements of hard power at times in order to achieve its objectives in the region. The operations conducted by the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC) and Hezbollah,¹¹ both covertly and overtly, in the region during certain periods are well-known. This underscores the significance of studying Iran's Balkans policy as an area deserving of thorough examination.

The Balkan Peninsula, due to its proximity to the Eastern Mediterranean, the Middle East, and Europe, holds the characteristic of being a gateway from Asia to Europe. It is interpreted by Western states, particularly the United States, as part of a containment project against Russia. Consequently, it is evaluated within the broader context of Black Sea geopolitics. Additionally, due to historical ties, Turkey and Saudi Arabia seek to gain influence in the Balkan Peninsula, with Saudi Arabia focusing on Salafism. Iran, the subject of this article, is concerned about the increasing influence of these actors in the region. Moreover, Iran is also worried about the possibility of the Balkans becoming a haven for regime opponents. Therefore, Tehran attaches special importance to the Balkans in its foreign policy.

Iran shapes its Balkans policy through pragmatic relations with relevant states at an official level, primarily focusing on the economy. In the

⁹ Merc-i Taklid olarak da bilinen taklit mercii kavramı, Şii içtihatında en üstün anlamına gelen en yetkili Ayetullahlara verilen unvandır. İran da Şii toplulukların taklit mercii olarak Velayet-i Fakih makamındaki Devrim Rehberi'ni benimsemelerini istemektedir.

¹⁰ Mehmet Şahin, "İran Dış Politikasının Dini Retoriği", *Akademik Ortadoğu*, Cilt 2, Sayı 2, 2008, s. 10.

¹¹ Maria Eleni Koppa, "Turkey, Gulf States and Iran in the Western Balkans: more than the Islamic factor?", *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 29, Issue 2, 2021, s. 257.

background, it conducts public diplomacy targeting the people through foundations and economic assistance to Muslim groups. Additionally, Iran opens Persian language courses through cultural attachés in its embassies, organizes fairs promoting Iranian culture, and publishes and distributes various religious books that encompass Shia interpretations, including the Qur'an and works centered around the holy city of Qom. Tehran also effectively utilizes paramilitary structures affiliated with the IRGC in the region. Moreover, the managers of pro-Iranian foundations, which play a central role in public diplomacy activities, are seen to have connections to the Ministry of Intelligence and Security (MOIS). This demonstrates Iran's mobilization of all its resources to implement its hidden agenda. Thus, it can be stated that Tehran's Balkans policy is built upon Shia expansionism.

Iran, through Shia expansionism, seeks to Shiaize various Muslim orders, particularly Sufi-Bektashi groups, in the Balkans. In the final stage, Iran desires the region's Muslims to adopt the Iran-centric Shia Islam religiously and to feel a political allegiance to the Supreme Leader of the Islamic Republic of Iran. In doing so, Iran aims to bring Shiites to power in countries where it perceives demographic strength, and in its relations with states where this is not feasible, it intends to use Shia-affiliated groups as a pressure tool. In summary, Iran seeks to position itself as the central country of the Shia-Islamic world.

In summary, Iran's Balkans policy is shaped to prevent the United States, Western states, Gulf countries, and Turkey from gaining influence in the region and limiting the activities of non-state armed groups, particularly Hizbullah. Tehran aims to enhance its own influence by engaging with Muslim groups in the region through Shiism. In pursuit of this goal, key instruments utilized by Iran in its Balkans policy include the Islamic Culture and Relations Organization (ICRO), the International Al-Mustafa University, Shia foundations, the Islamic Revolutionary Guard Corps (IRGC), and paramilitary elements.

Giriş

İran İslam Cumhuriyeti, 1979 senesinde gerçekleşen İslam Devrimi'nden sonra Velayet-i Fakih¹² adı altında kurumsallaşan dinî bir

¹² Şiilik inancı içerisindeki imamet anlayışını esas alan Velayet-i Fakih yaklaşımı, İslam Devrimi sonrasında İran'da kurumsallaşmıştır. En basit anlamda Velayet-i Fakih, İslam Devrimi sonrasında dini otoritenin yönetime öncülük etmesini ifade etmektedir. Devrimin ideolojik önderi olan Ayetullah Ruhullah Humeyni, Velayet-i Fakih'i fakihlerin denetiminde

**İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ**

yönetim biçimiyle idare olunmaya başlamıştır. Bu sistem en temelde İslam Devrimi'nin ideolojik önderi olan Ayetullah Ruhullah Humeyni tarafından sistematize edilmiş olup; Şiilik inancında yeryüzünde zuhur edeceğine inanılan 12. ve Kayıp İmam Hz. Mehdi'nin gelişine kadar İslami esaslara dayalı yönetim şekline Ayetullahların öncülük etmesine dayanmaktadır. Buna bağlı olarak İran, milliyetçilikleri ve dolayısıyla modern ulus anlayışını reddederek yurttaşlarını mezhep bilinci üzerinden tanımlayan bir kimlik anlayışını içselleştirmiştir. Bu mezhep kimliğini ise İranlıların büyük çoğunluğunun dinî itikadını teşkil eden İslam dininin Şiilik mezhebi oluşturmaktadır. Teorik anlamda Alexander Wendt'in de vurguladığı üzere devletler, kimliklerini ve buna bağlı olarak çıkarlarını toplumun iç dinamiklerinden kaynaklanan değerler üzerinden tanımlamaktadır.¹³ Bir başka deyişle kimlikler, sosyal yapılar aracılığıyla inşa edilmektedir.¹⁴ Bu nedenle de devletler, kendi kimlik algılayışları üzerinden çıkar ve tehdit algılamalarını şekillendirme yoluna gitmektedir.¹⁵ Nitekim kimliğini Şii itikadı üzerinden tanımlama yoluna giden Tahran yönetimi de dış politikadaki çıkar ve tehdit algılamalarını bu kimlik vesilesiyle inşa etmiştir. Bu bağlamda Tahran yönetimi, dünyanın çeşitli coğrafyalarında yer alan Şii grupların haklarının savunuculuğuna soyunmuş ve söz konusu gruplara imkanları çerçevesinde çeşitli yardımlarda bulunmuş ve bulunmaktadır.

Mevzubahis yardımlar, kimi zaman İran'ın Irak, Suriye, Yemen ve Lübnan politikalarında olduğu gibi sert güç unsurlarını öne çıkarırken; kimi zaman da muhtelif ülkelerdeki tarikatlar ve cemaatlerle kurulan temaslar ve İran büyükelçiliklerinde yer alan kültür ataşeliklerinde açılan Kur'an-ı Kerim kursları gibi yumuşak güç unsurlarını esas alan kamu-kültür diplomasisi faaliyetlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla Tahran, bazen sert bazen de yumuşak güç unsurlarını kullanarak Şiilik temelli bir stratejiyi hayata geçirmeye çalışmakta ve nüfuz alanını genişletmeye çalışmaktadır.

kurulan bir hükümet sistemi şeklinde tanımlamıştır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Serkan Taflıoğlu, "İran İslam Cumhuriyeti'nde Egemenlik ve Meşruiyet Kaynağı "Velayet-i Fakih", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, No 3, 2013, s. 95-112.

¹³ Alexander Wendt, "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, Volume 88, Number 2, 1994, s. 385-386.

¹⁴ Kadir Ertaç Çelik, "İslam Devrimi Sonrası İran'da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış", *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt 1 Sayı 1, 2016, s. 255-257.

¹⁵ Mehmet Seyfettin Erol ve Emre Ozan, "Türk Dış Politikasında Süreklilik Unsuru Olarak Siyasal Rejim", *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 8, Yaz 2011, s. 17.

Üstelik söz konusu strateji, yalnızca Şii gruplarla ilişki kurmayı öngörmeyip; farklı inançlara mensup kimseleri Şiileştirmeyi de hedeflemektedir. Bu noktada dile getirilmesi gereken ilk husus, Tahran yönetiminin Şiilik üzerinden yürüttüğü stratejinin Wendt tarafından kuramsallaştırılmış olan konstrüktivist teori aracılığıyla tanımlanabilir olduğudur. Ancak İran'ın beklentilerinin ortaya konulabilmesi maksadıyla iki teorik tanımlama biçiminden daha bahsedilmesi gerekmektedir. Bunlar ise neorealist kuram ve imparatorluk tartışmalarıdır.

İran'da İslam Devrimi'ni gerçekleştiren kadrolar, devrimin İran topraklarıyla sınırlı kalması durumunda başarısız olacağını düşünmüşlerdir. Zira Batı dünyası ile sorunlar yaşayan ve dış politikasında ezilen halkların savunuculuğu ve antiemperyalizm ile antisyonizm argümanlarını etkin bir biçimde kullanan Tahran'ın Batılı devletler nezdinde “öteki” olarak tanımlanacağını dönemin İranlı yöneticileri görmüş ve buna uygun adımlar atmıştır. Bu sebeple de algılanan tehdidin dengelenmesi ihtiyacına dayanan bir *savunmacı realizm*¹⁶ anlayışı, İran'ın konstrüktivist dış politika yaklaşımını etkilemiştir.

Tahran yönetimi, ülkeyi savunmanın en iyi yolunun İran'ı rol model olarak kabul edecek Şii grupların desteklenmesinden geçtiğini; yani yönetim biçimini tarihî, kültürel ve dolayısıyla toplumsal yakınlık içerisinde bulunduğu coğrafyalara taşıması gerektiğini¹⁷ düşünmüştür. Bu anlamda İran'ın güvenliğinin İran sınırlarının dışından başladığı varsayımının Tahran yönetiminin dış politikasında belirleyici rol oynadığı ifade edilebilir. Yani İran, güvenliğini kendi sınırlarının dışına taşımaya öncelik vermiştir. Ancak bu varsayım, savunmacı bir yaklaşımın çıktısı olsa da sınır ötesindeki varlığın ve nüfuzun güçlendirilmesi arayışını beraberinde getirdiği de ifade edilmelidir. Bu noktada da İslam Devrimi'nin evrenselliği söyleminin ön plana çıktığı görülmektedir. Bu amaçla İran, dünyadaki anti-Amerikancı İslamcılarının ilham kaynağı olmaya yönelmiş ve dış politikasındaki söylemlerini buna uygun retoriklerle güçlendirmeye odaklanmıştır.¹⁸ Bu noktada İran'ın güç ve güvenlik merkezli realist ve pragmatik bir paradigma

¹⁶ Kenneth N. Waltz, “Structural Realism After the Cold War”, *International Security*, Volume 25, Number 1, 2000.

¹⁷ Göktürk Tüysüzoğlu, *İran'ın Artan Bölgesel Etkinliği ve Yaşanan Krizler Özelindeki Uygulamaları*, ANKASAM Analiz, No 3, Eylül 2017, s. 8.

¹⁸ Erjada Progonati, “Iran's Silent Revolution in Balkans”, *Journal of Security Strategy and Political Studies*, Volume 1, Issue 1, 2016, s. 183.

**İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ**

aracılığıyla hareket ettiğini; lakin bu politikasını ideolojik retoriklerle güçlendirme yoluna gittiğini söylemek mümkündür.

Kısacası Şii İran, kendi rejimini sınırlarının dışına yayabildiği ölçüde hayatta kalabileceğini öngörmüş ve bu nedenle de Şii gruplarla yakın münasebetler geliştirmeye dönük bir strateji yürütmüştür. Bir başka deyişle İran'ın dış politikasındaki idealist söylemlerin temelinde son derece pragmatik bir dünya okuması vardır. Neorealist yaklaşım ise devletler arası ilişkileri, devlet merkezli güç yaklaşımına eklenen sistem olgusunu göz önünde bulundurarak incelemektedir; çünkü devletlerin davranışları, uluslararası sistemin yapısından etkilenmektedir.¹⁹ Nitekim İran da Şii grupların çeşitli ülkelerde iktidara gelmesi vesilesiyle bir “Şii-İslam Dünyası” inşa etmeye çalışmaktadır. Yani en temelde İran'ın kimlik algısından beslenen Şiilik olgusu, İslam Devrimi'nin geleceğini İran sınırlarının dışındaki etkiyle ilişkilendirmekte, bu da Şii topluluklarla temasları derinleştirmektedir. Buna bağlı olarak da İran, tüm Şiiilerin koruyuculuğu iddiası çerçevesinde dış politikasını şekillendirmeye göstermektedir. Elbette bu durum, Şii-İslam dünyası inşa süreci olarak da okunabilir. Anlaşılacağı üzere, söz konusu sistem içerisinde ayrıcalıklı bir konum elde etmek isteyen İran'ın Şii-İslam dünyasının “manevi hamisi” olma ideali bulunmaktadır.

Mevzubahis ideal, aynı zamanda yeryüzünün çeşitli coğrafyalarında yaşayan Şiiilerin, taklit mercii²⁰ olarak İran İslam Cumhuriyeti Devrim Rehberi'nin takipçisi olmalarını da öngörmektedir. Bu da İran'ın dünyanın muhtelif coğrafyalarındaki Şiiilerin Tahran'ı “dinî ve siyasi kible” olarak benimsemelerini arzuladığına işaret etmektedir. Dolayısıyla Tahran'ın Şii-İslam dünyası şeklinde inşa etmek istediği devletler sistemini tahakküm altına alan imparatorluk konumuna ulaşmaya çalıştığı da ifade edilebilir.

Anlaşılacağı üzere İran, Şiilik vesilesiyle rejimine bir hayat sahası yarattığı gibi,²¹ Şiiilerin evrensel düzeyde koruyuculuğu iddiasıyla da bir devletler sistemi inşa etmeye çalışmakta ve bu sistem içerisinde imparatorluk konumuna ulaşmak istemektedir. İşte bu stratejinin hayata geçirilmek

¹⁹ Kenneth Waltz, “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 5, Sayı 17, 2008, s. 5.

²⁰ Merc-i Taklid olarak da bilinen taklit mercii kavramı, Şii içtihatında en üstün anlamına gelen en yetkili Ayetullahlara verilen unvandır. İran da Şii toplulukların taklit mercii olarak Velayet-i Fakih makamındaki Devrim Rehberi'ni benimsemelerini istemektedir.

²¹ Mehmet Şahin, “İran Dış Politikasının Dini Retoriği”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 2, Sayı 2, 2008, s. 10.

istendiği bölgelerden biri de Balkanlardır. Bu nedenle de bu makalede “İran’ın Şiilik temelli dış politika anlayışında Balkanların yeri nedir?” sorusuna yanıt aranmaktadır. Zira İran, bahse konu olan bölgede kamu diplomasisi ağırlıklı faaliyetler aracılığıyla sufileri, Şiileştirmeye çalışmakta; var olan Şii grupları, ilgili hükümetlere karşı baskı unsuru olarak kullanmakta ve çeşitli cemaatler-tarikatlarla temaslarda bulunmaktadır. Böylelikle İran, mezhepsel kimliğini sahada aktif bir şekilde yumuşak güç aracı olarak kullanmaya ya da bunun için uygun ortam yaratmaya; kısacası dinî söylemlerle bir jeopolitik eksen oluşturmaya çalışmaktadır.²²

Öte yandan İran’ın bölgedeki hedeflerine ulaşmak için zaman zaman sert güç unsurlarına başvurmadan çekinmediği de görülmektedir. Çünkü Devrim Muhafızları Ordusu’nun (DMO) ve Hizbullah’ın²³ bölgede bazı dönemlerde örtülü veya açık operasyonlar gerçekleştirdiği bilinmektedir. Bu da İran’ın Balkanlar politikasının incelenmeyi hak eden mühim bir çalışma alanı olduğunu gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla bu makalenin amacı da İran’ın Balkanlar politikasındaki hedeflerinin, kullandığı yöntemlerin ve bu yöntemler çerçevesinde hedeflerine ulaşmak için başvurduğu araçların ortaya konulmasıdır. Bu yüzden de makalede de İran’ın Balkanlar politikası detaylı bir biçimde ele alınmaktadır.

Makalenin alan yazını açısından önemi incelendiğinde, Türkçe literatürde İran’ın Balkanlardaki faaliyetlerinin incelenmesi hususunda ciddi bir boşluk olduğu görülmektedir. Zira konuyla ilgili yazılmış Türkçe bir makale ya da tez bulunmamaktadır. Türkiye merkezli çalışmalarda İran’ın Balkanlar politikasını inceleyen tek makale ise İngilizce olarak yazılmıştır. Bahsi geçen makale, Erjada Progonati tarafından kaleme alınan ve Bölgesel Araştırmalar Dergisi’nin birinci cilt, ikinci sayısı olan Ekim 2017 tarihli İran Özel Sayısı’nda yayımlanan “The Balkan Region as a New Target for the Iranian-Israeli Political Rivalry” başlıklı çalışmadır. Görüldüğü üzere,

²² Maria Eleni Koppa, “Turkey, Gulf States and Iran in the Western Balkans: more than the Islamic factor?”, *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 29, Issue 2, 2021, s. 257.

²³ Hizbullah, Lübnan merkezli Emel Hareketi’nden beslenmiş olup; İran’ın sınır ötesinde vekil unsur olarak kullandığı ilk grup ve örnek modeldir. İran, Hizbullah’ın Lübnan’daki varlığı aracılığıyla İsrail’e meydan okumakta ve gücünü Akdeniz’e taşımaktadır. Hizbullah lideri Hasan Nasrallah da İran Devrim Rehberi Hamaney’in merci-i taklid’i olarak kabul edilmektedir. İran’ın çeşitli ülkelerdeki milis yapıları da Hizbullah üzerinden kurumsallaştırdığı bilinmektedir. Irak Hizbullahı olarak bilinen Ketaib Hizbullah’ı buna örnek göstermek mümkündür. Hizb, parti anlamına gelmekte ve Hizbullah, Allah’ın partisi anlamını taşımaktadır.

**İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ**

literatürde İran'ın Balkanlar politikasının incelenmesine ilişkin ciddi bir boşluk vardır. Söz konusu boşluk ise bu araştırmayı daha da önemli kılmaktadır.

Konuyu önemli kılan bir diğer husus ise Balkanların küresel güç mücadelesi bağlamında Rusya ile Batı arasındaki rekabete tanıklık etmesidir. Çünkü Balkanlar, aynı zamanda Güneydoğu Avrupa coğrafyasını teşkil etmesi hasebiyle Avrupa'nın yakın çevresi konumunda olmasının yanı sıra Rusya'nın da pan-Slavizm aracılığıyla varlık gösterdiği bir coğrafyadır. Dahası Balkanlar, Türkiye'nin de imparatorluk bakiyesinde yer almaktadır. Yine Suudi Arabistan da Selefileşme aracılığıyla bölgedeki etkisini artırma çabası içerisinde. Dolayısıyla bölgede faaliyette bulunan aktörlerin politikalarının yakından incelenmesi gibi bir ihtiyaç söz konusudur. Meselenin İran boyutunda ise yukarıda da belirtildiği üzere, literatürde ciddi bir boşluk bulunmaktadır. Zaten bu makalede de alan yazınındaki mevzubahis boşluğu gidermeye yönelik mütevazı bir katkı yapılması amaçlanmaktadır.

Bu amaç doğrultusunda makalede İran'ın etkili olduğu bilinen Bosna Hersek ve Arnavutluk'taki faaliyetleri incelenmektedir. Çünkü iki ülke de Müslüman nüfusa ev sahipliği yapmakta ve İran'ın gerek kamu diplomasisi gerekse de istihbarat operasyonlarıyla gündeme gelmektedir. Burada söz konusu iki ülkenin seçilme nedeni ise Bosna Savaşı esnasında İran'ın Boşnaklarla sağlıklı ilişkiler geliştirmesine rağmen İranlı muhaliflerin bulunduğu Arnavutluk'taki faaliyetlerinin daha ziyade örtülü operasyonlar üzerinden şekillenmesidir. Dolayısıyla İran'ın Balkanlar politikasında farklılık arz eden bu iki ülke üzerinden mukayese yapılmasının sağlıklı çıkarımlarda bulunulmasına olanak sağlayacağı düşünülmektedir. Makalenin sınırlılığını ise zaman aralığı teşkil etmektedir. Bu anlamda İslam Devrimi sonrasında İran'ın kimliğini teşkil eden Şiilik üzerinden yapılan inceleme, Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bölgede bağımsız devletlerin ortaya çıktığı sürece odaklanmaktadır. Bu bağlamda makalenin hipotezi, İran'ın Balkanlar politikasındaki hedefinin Şiiliği araçsallaştırmak suretiyle bölgedeki nüfuzunu artırma arzusu içerisinde olduğudur.

Bu kapsamda makalede literatür taraması yönteminden yararlanılmış ve açık kaynaklar üzerinden çok dilli bir araştırma yapılmıştır. Bu çerçevede veri toplaması esnasında Türkçe, İngilizce ve Farsça kaynaklardan yararlanılmış olup; çeşitli düşünce kuruluşlarının analizleri, gazete haberleri, liderlerin açıklamaları, akademik makaleler ve kitaplar incelenmiştir.

Makalenin ilk bölümü olan giriş kısmında, İran'ın dış politika vizyonu, bu vizyon kapsamında makalede ele alınan Balkanlar bölgesinin niçin incelenmesi gerektiği, konuya ilişkin literatürdeki durum ve makalenin içerisinde yer alan konu başlıkları anlatılmaktadır. Makalenin ikinci bölümünde ise İran dış politikasında Balkanların önemi, Tahran'ın bölge politikasına dair hedefleri, bu hedeflere ulaşmak için uyguladığı yöntemler ve söz konusu yöntemlerin hayata geçirilmesi amacıyla başvurulan araçlar ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde de İran'ın Balkanlardaki faaliyetleri alt başlıklar halinde örnek ülkeler bazında incelenmektedir. Son olarak makalenin dördüncü bölümü olan sonuç başlığı altında da çalışma kapsamında elde edilen çıktılar tartışılmakta ve İran'ın bölge politikasının geleceğine ilişkin bazı öngörülerde bulunmaktadır.

1. İran'ın Balkanlar Politikasında Hedefler, Yöntemler ve Araçlar

Türkçe kökenli bir ismi bulunan Balkanlar, dağlık bölge ve sıradağ anlamını taşımaktadır.²⁴ Bu anlamda mevzubahis bölge, ismini Bulgaristan'ı ikiye bölen dağ silsilesinden almaktadır.²⁵ Ayrıca balkan sözcüğünün bal ve kan kelimelerinin bir araya gelmesi vesilesiyle ortaya çıktığı da iddia edilmektedir. Bölgedeki barış ortamı, bal sözcüğüyle tanımlanmaya çalışılırken; yaşanan etnik çatışmalara ve dolayısıyla bölgede yaşanan kaosa yapılan vurgu da kan kelimesinin kullanılmasına sebebiyet vermiştir.²⁶ Bahse konu olan coğrafya, Türkler tarafından Balkanlar şeklinde tanımlanırken; Batılı kaynaklarda da Güneydoğu Avrupa olarak ifade edilmektedir. Balkan yarımadasının yüz ölçümü Tuna ve Sava nehirleri sınır olarak kabul edildiğinde 505.000 km²; dağılan Yugoslavya ile Romanya'nın kuzeyi esas alındığında 788.685 km²'ye denk gelmektedir.²⁷

²⁴ Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", *Balkanlarda İslam: Miadı Dolmayan Umut*, (ed.) Muhammet Savaş Kafkasyalı, TİKA İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19, Ankara 2016, s. 9.

²⁵ Kemal Karpat, "Balkanlar", *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/balkanlar>, (17.01.2020).

²⁶ Anıl Çeçen, "Küreselleşme Sürecinde Balkanlar", *Anka Strateji Dergisi*, Sayı 12, Mart-Nisan 2019, s. 5.

²⁷ Doğacan Başaran, "Pax-Americana Kavramı ve Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Bahar 2018, s. 41. Osman Karatay-Bilgehan Atsız Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1 Tarih, KaramYayınları, Ankara 2006, s. 14.

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

Balkan yarımadası, bazı istisnalar dışında yüzyıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altında kalmış; lakin imparatorluğun dağılmasının ardından çeşitli etnik kimlik gruplarına mensup insanların yaşadığı heterojen bir görünüm arz eden bir coğrafya haline gelmiştir.²⁸ Günümüzde bölgede Arnavutluk, Bosna-Hersek, Bulgaristan, Hırvatistan, Karadağ, Kosova, Kuzey Makedonya, Romanya, Sırbistan, Slovenya ve Yunanistan egemen ve bağımsız devletler olarak varlıklarını sürdürmektedir. Bölgede farklı devletlerin ve buna bağlı olarak muhtelif kimlik gruplarının varlığını sürdürmesi; yani Balkanların demografik anlamda heterojen bir yapıya sahip olması etnik çatışmaların yaşanmasına da sebebiyet vermiş ve vermektedir. Üstelik bölgenin jeopolitik ehemmiyeti, bu çatışmaların üçüncül aktörler tarafından kışkırtılmasına ve küresel ve bölgesel aktörlerin bölgeye ilgi göstermesine yol açmaktadır. Çünkü bölge, oldukça stratejik bir konuma sahiptir.

Jeopolitik olarak Balkanlar; Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve Avrupa'ya olan yakınlığından dolayı Asya'dan Avrupa'ya ve dolayısıyla Avrupa'dan da Asya'ya açılan bir kapı olma niteliğini haizdir. Buna ek olarak Balkanların Kuzey Afrika ve Rusya'yla olan yakınlığı da bölgenin jeostratejik önemini arttırmaktadır.²⁹ Özellikle de Balkan coğrafyasının Rusya'ya olan yakınlığı, bölgenin Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere Batılı aktörler tarafından Rusya'ya yönelik çevreleme stratejisinin bir üssü olarak değerlendirilmesine yol açmaktadır. Nitekim bu algının da etkisiyle bölge ülkelerinden olan Romanya ve Bulgaristan, 2004 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) ve 2007 senesinde de Avrupa Birliği'ne (AB) kabul edilmiştir. Dolayısıyla Balkanlar, Batılı devletlerin Rusya'ya uyguladığı çevreleme politikasında geniş Karadeniz jeopolitiğinin bir parçası olarak değerlendirilmekte ve önemsenmektedir. Zaten bu yüzden de Moskova, NATO'nun Balkanlardaki genişlemesine karşı çıkmaktadır.³⁰ Bu kapsamda Rusya'nın bölgedeki Slav halklarla olan tarihî, kültürel ve etnik ortaklıklarını kullanarak söz konusu coğrafyada etkili olmaya çalıştığı ya da

²⁸ Joseph S. Roucek, "The Geopolitics of the Balkans", *The American Journal of Economics and Sociology*, Volume 5, Number 3, April 1946, s. 365.

²⁹ İsmail Ermağan ve Gökhan Satıcı, "Uluslararası Siyasette Kosova'nın Bağımsızlığına Dair Temel Meseleler ve Türkiye'nin Genel Balkanlar Politikası", *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 3, 2012, s. 375.

³⁰ Januzs Bugajski, "Moscow's Balkan Partition Strategy", *CEPA*, <https://www.cepa.org/moscows-balkan-partition-strategy>, (25.02.2019).

en azından Pan-Slavizm³¹ aracılığıyla bahsi geçen coğrafyadaki Batı nüfuzunu kırmaya dönük adımlar attığı görülmektedir.³²

Bu noktada belirtmek gerekir ki; Balkanlar, jeopolitik önemi sebebiyle yalnızca ABD, AB ve Rusya gibi küresel aktörlerin değil; aynı zamanda Türkiye, Suudi Arabistan ve İran gibi bölgesel güçlerin de ilgi alanına girmektedir. Türkiye, imparatorluk bakiyesi ve gönül coğrafyası olarak değerlendirdiği Balkan coğrafyasında Osmanlı mirası üzerinden etkili olmak isterken;³³ Suudi Arabistan da ekonomik ve sosyal yardımlar, camiler ve vaizler aracılığıyla bölgedeki Müslümanları Selefileştirmeye çalışmakta ve kendi etki alanını oluşturmaya çabalamaktadır.³⁴ Buna karşılık makalenin araştırma konusu olan İran da bu coğrafyada hem Batılı devletlerin artan etkisini sınırlandırmak istemekte hem de Şiilik temelli stratejisi çerçevesinde yayılmacı hedeflerine ulaşmayı arzulamaktadır. Zira İranlı çeşitli araştırmacılar, Balkanlardaki sufi/Bektaşî grupların varlığını Osmanlı öncesi döneme dayandırarak tarihsel bir argüman elde etmeye çalışmaktadır.³⁵ Bu nedenle de bölge, İran açısından da oldukça önemli bir coğrafyadır. Üstelik İran'da rejim karşıtı duruşuyla ön plana çıkan ve Tahran yönetiminin terör örgütü olarak tanımladığı Halkın Mücahitleri Örgütü (HMÖ) de faaliyetlerini bir Balkan ülkesi olan Arnavutluk üzerinden yürütmektedir.³⁶ Bu da Tahran'ın Balkanlara olan ilgisini arttırmakta ve bu coğrafyayı yakından takip etmesini beraberinde getirmektedir.

³¹ Panslavizm, kökenleri Çarlık Rusyası dönemine dayanan ve Slav ırkına mensup halkları Rusya'nın emenliği altında birleştirmeyi öngören jeopolitik yaklaşımdır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. George C. Guins, "The Politics of 'Pan-Slavism'", *American Journal of Economics and Sociology*, Volume 8, Number 2, January 1949, s. 125-132.

³² Paul Stronski ve Annie Himes, "Russia'a Game in the Balkans", *Carnegie*, <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235><https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>, (06.02.2019).

³³ Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul 2015, s. 122.

³⁴ Boris Georgievski, "Could Balkan Nations Become the New Hotbeds of Islamist Extremism?", *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/en/could-balkan-nations-become-the-new-hotbeds-of-islamist-extremism/a-39045256>, (30.05.2017).

³⁵ Mohammad Ghorbanpour Delavar ve Seyyed Abul Hasan Navvab, "Islamic Culture in the Balkans (Emphasizing Alawites' Rol in the Development of the Balkans)", *Kom*, Volume 9, Issue 3, 2020, s. 55.

³⁶ Arron Merat, "Terrorists, Cultists-or Champions of Iranian Democracy? The Wild Wild Story of the MEK", *The Guardian*, <https://www.theguardian.com/news/2018/nov/09/mek-iran-revolution-regime-trump-rajavi>, (09.11.2018).

**İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ**

1979 yılında gerçekleşen İslam Devrimi'ne kadar Batı'nın ileri karakolu olma misyonu çerçevesinde hareket eden Tahran, devrimden sonra ideolojik konumlanışını değiştirmiş ve Varşova Paktı'na dahil olmasa da Batı'dan gelen baskıyı dengeleyecek bir aktör olarak değerlendirdiği Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'yle (Sovyetler Birliği/SSCB) yakın münasebetler geliştirmiştir. Bu nedenle de İran'ın Balkan yarımadasına olan ilgisi, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına kadar somutlaşmamıştır. Çünkü söz konusu dönemde Balkan ülkeleri olan Romanya ve Bulgaristan, Doğu Bloku'nda yer almış ve bölgede Doğu Bloku'na dahil olmayan Yugoslavya da SSCB'yle iyi ilişkiler kurarak kendine özgü sosyalizm anlayışıyla Bağılantısızlar Hareketi'ne öncülük etmiştir. Benzer bir şekilde Arnavutluk da ilk aşamada Doğu Bloku'nda yer almış ve daha sonra da Bağılantısızlar Hareketi'ne dahil olmuştur.

Anlaşılabacağı gibi Balkanlar, Soğuk Savaş boyunca Batı Bloku'nun etki etmeyi başaramadığı bir coğrafya olmuştur. Bahse konu olan durum ise Balkan yarımadasının SSCB'nin arka bahçesi olarak yorumlanmasına yol açmış ve Batı'yla yaşadığı sorunları, SSCB'yle dengelemek isteyen İran, bölgeye yönelik strateji geliştirmekten imtina etmiştir. Ancak SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılması gibi gelişmeler, Balkanları Batı etkisine açık bir bölgeye dönüştürmüştür. Nitekim bölgede yaşanan iç savaşlara “İnsani Müdahale” argümanını kullanarak müdahale eden NATO, Balkanlardaki güç dengesini ABD lehine değiştirmiştir.

Tahmin edileceği üzere değişen güç dengesi, İran'ın aleyhine olan bir durum yaratmış ve bu da Tahran'ı bölgeye yönelik stratejiler geliştirmeye itmiştir. Yani hem Balkanlarda artan Batı etkisine karşı hamle üstünlüğü elde etmeye çalışan hem de bölgede oluşan güç boşluğunu fırsata çevirmeye çalışan İran, 1990'lı yıllardan itibaren Balkanlarla yakından ilgilenmeye başlamıştır. İç kimliğinin yanı sıra dış tehditler ve fırsatlar, İran'ın politikasını belirlemede etkili olurken; bu süreçte göz ardı edilmemesi gereken nokta, Tahran'da yönetimler değişse de benimsenen dış politika noktasında ortak bir irade sergilendiğidir.³⁷

İranlı karar alıcıların Balkanlardaki gelişmelere ilişkin aktif strateji geliştirmeye başlamasının miladının Bosna Savaşı olduğu söylenebilir.

³⁷ Hassan Ahmadian, “Iran and the New Geopolitics of the Middle East: In Search of Equilibrium”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Number 3, 2021, s. 459.

Çünkü bu savaş esnasında İran İslam Cumhuriyeti Dinî Rehberi Ayetullah Ali Hamaney, Bosna'da yaşanan gelişmeleri, Batı'nın İslam'a olan öfkesinin yansımaları³⁸ olarak yorumlamış ve tüm Müslümanları, Bosnalı Müslümanlara destek vermeye davet etmiştir. Bunu takiben İran, bölgedeki savaşan gruplara silah yardımlarında bulunmuş³⁹ ve Tahran'ın Lübnan'daki vekili olarak nitelendirilen Hizbullah da Bosna'daki savaşa örtülü bir şekilde dahil olmuştur. Hizbullah'ın Bosna'da savaştığı yönündeki bilgi, örgütün genel sekreteri Hasan Nasrallah tarafından da doğrulanmış ve 2013 yılında Hizbullah lideri, Bosnalı Müslümanları savunmak için savaştıklarını “*Ey kardeşlerim! Biz en iyi yiğitlerimizle Bosna-Hersek'e gittik. Orada askeri bir garnizonumuz vardı... Muhtemelen bu konu hakkında bu açıklıkla ilk kez konuşuyorum. Savaştık ve şehitler takdim ettik. Kimi savunmak için? Bosna'daki Ehlisünnet Müslümanları savunmak için.*” sözleriyle dile getirmiştir.⁴⁰ Bu açıklama, İran'ın yalnızca söylemsel düzeyde değil; vekil unsurlar aracılığıyla eylem boyutunda da Bosnalı Müslümanları desteklediğini ortaya koyması bakımından oldukça mühimdir.

Tahran'ın Bosnalı Müslümanlara olan desteğinin İran'a karşı belirli düzeyde de olsa bir sempati yarattığı ifade edilebilir. Örneğin Bosna'nın Eski Devlet Başkanı Aliya İzzetbegovic, İran'ın kendilerine desteğinden duydukları memnuniyeti, “*Şayet İran olmasaydı, ülkem haritada olmayacaktı.*”⁴¹ diyerek ortaya koymuştur. Tahmin edileceği üzere İran da bu durumu fırsata çevirmek istemiş ve Bosna Savaşı'nın ardından Balkanlardaki hedeflerine ulaşmayı amaçlayan stratejiler geliştirmeye yönelmiştir. Bu stratejiler çerçevesinde İran'ın Balkanlar politikasında ulaşmak istediği beş temel hedef bulunmaktadır.

İran'ın Balkanlar politikasındaki ilk ve öncelikli hedefi, Yugoslavya'nın ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Balkanlarda artan ABD ve Batı nüfuzunun sınırlandırılmasıdır. Çünkü Tahran yönetimi, bu bölgenin ilerleyen dönemlerde kendisine karşı kullanılacak bir üsse

³⁸ Hüseyin Bağcı, “Bosna-Hersek: Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 7, 1994, s. 264.

³⁹ Matteo Puglise, “Iran in the Balkans”, *Intelligence and Investigations*, http://www.intelligence-and-investigations.com/media/uploads/53_Iran%20in%20the%20Balkans%20-%20Pugliese.pdf, s. 3.

⁴⁰ “Hizbullah'ın ve İran'ın Bosna'daki Bilinmeyen Savaşı”, *Tasnim News*, <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2017/07/07/1457293/hizbullah-%C4%B1n-ve-iran-%C4%B1n-bosna-daki-bilinmeyen-sava%C5%9F%C4%B1>, (07.07.2017).

⁴¹ Aynı yerde.

**İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ**

dönüşmesinden kaygı duymaktadır. Bu nedenle de İran, Balkanlarda etkili olmaya çalışmaktadır. Dahası bu hedef, İran'a Avrupa'nın güneydoğusunda; yani Batı'nın yakın çevresinde yer alan bir bölgede DMO ve Hizbullah gibi organizasyonların var olması imkânını da sunmaktadır.⁴² Dolayısıyla İran, DMO unsurlarının ve paramiliter yapıların Balkanlardaki varlığı vesilesiyle Avrupa'da daha kolay bir şekilde açık ve örtülü operasyon yapabilecek kapasiteye ulaşmak istemektedir. Ayrıca İran'ın bu süreçteki gayelerinden biri de İsrail'le hesaplaşabilmektir. Bu amaçla da Tahran, çeşitli dönemlerde Hizbullah gibi uzantıları aracılığıyla İsrail unsurlarına çeşitli saldırılar gerçekleştirebilmektedir. Örneğin 2012 yılında Bulgaristan'ın Burgaz kentinde İsraililerin de bulunduğu sivillere saldırı düzenlenmiştir. Bu olay esnasında altı kişi hayatını kaybetmiş ve saldırıyı Hizbullah'ın düzenlediği öne sürülmüştür.⁴³

İran'ın ikinci hedefi ise Balkan coğrafyasının İran muhalifleri için güvenli limana dönüşmesinin engellenmesidir. Zira İran'daki en köklü muhalif organizasyon olan ve rejim karşıtı faaliyetleriyle ön plana çıkan HMÖ'nün merkezi Arnavutluk'ta bulunmaktadır. Bu da İran'ın bölgeye olan ilgisini arttırmaktadır. Özellikle de Arnavutluk, Tahran tarafından terörle mücadele politikasının bir parçası olarak değerlendirilmektedir.⁴⁴

İran'ın Balkanlar politikasına yön veren etkenlerden biri de Türkiye faktörüdür. Çünkü Ankara, Osmanlı mirasına ait argümanları kullanarak Balkan coğrafyasında varlık göstermek istemektedir.⁴⁵ Bu da Tahran'ı endişelendirmektedir. Çünkü Türkiye'nin İslamiyet ile demokrasinin bir arada varlığını sürdürebildiği laik yapısı, yalnızca Balkan Müslümanlarına değil; Ortadoğu halklarına da örnek olabilir ve bir model olarak algılanabilir. Zira tıpkı Balkanlar gibi, Ortadoğu coğrafyasında da Osmanlı İmparatorluğu'nun izleri bulunmakta ve bir anlamda iki bölge de Türkiye'nin gönül coğrafyasında yer almaktadır. Dolayısıyla Ankara'nın Balkanlardaki Müslüman gruplar üzerindeki nüfuzunun artması, Türkiye'nin Ortadoğu

⁴² Erjada Progonati, "The Balkan Region As A New Target for the Iranian-Israeli Political Rivalry", *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı, Cilt 1, Sayı 2, Ekim 2017, s. 200.

⁴³ Gordon N. Bardos, "Iran in the Balkans A History and a Forecast", *World Affairs*, Volume 175, Number 5, 2013, s. 59.

⁴⁴ Anne Khodabandeh, "Mojahedin Khalq (MEK) Terrorist Training Camp in Albania Impacts Whole Balkan Region", *Balkans Post*, <http://balkanspost.com/article/409/mek-regime-change-albania-training-terrorist-iran>, (08.01.2018)

⁴⁵ Orhan Battır ve Davut Ateş, "Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı?", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, 2013, s. 36.

halkları tarafından da rol model olarak algılanmasını sağlayabilir. Bu da İran'ın antiemperyalizm ve antisiyonizm vurgusu üzerinden Şii yayılcılığı aracılığıyla Ortadoğu'da elde ettiği kazanımları riske atabilir. Bu yüzden de İran'ın Balkanlardaki hedeflerinden biri de Türkiye'nin bölge politikasının sekteye uğratılmasıdır.

İran'ın Balkanlar siyasetini şekillendiren dördüncü hedef ise Suudi Arabistan tarafından desteklenen Selefileşmenin önlenmesidir. Bahse konu olan durum, İran'ın İslam Dünyası'nın liderliğine ilişkin iddiası bağlamında geleneksel rakibi olan Suudi Arabistan'dan Balkanlar üzerinden tehdit algılamasına sebebiyet verebilir.⁴⁶ Üstelik Tahran, Riyad'ın Balkan yarımadasında başarılı olması durumunda, bunun bir domino etkisi yaratarak Ortadoğu'da da kendisine karşı bir üstünlük elde edebileceğini düşünmektedir.

İran'ın Balkanlar politikasında ulaşmak istediği son hedef ise bölgedeki Müslümanların Şiileştirilmesi ve Şiiler tarafından taklit mercii olarak İran'ın Dinî Rehberi'nin kabul edilmesidir. Böylesi bir durumun oluşması, Tahran'ın Balkanlarda ciddi bir siyasi nüfuz elde etmesi anlamına gelecektir. Zaten İran, dünyanın çeşitli yerlerinde yaşayan Şiilerin İran İslam Cumhuriyeti Dinî Rehberi'ni taklit mercii olarak benimsemesini istemektedir. Böylece Tahran, Şii dünyasının siyasi ve dinî kıblesi olacağına inanmaktadır.

Yukarıda belirtilen hedeflerine ulaşmak isteyen İran'ın çeşitli yöntemlere başvurduğu görülmektedir. Bu kapsamda Tahran, ağırlıklı olarak yumuşak güç unsurlarına başvurursa da zaman zaman sert güç unsurlarından da yararlanmaktadır. İran, bölgedeki hedeflerine ulaşabilmek için yumuşak güç kullanımı kapsamında Takrib-i Mezahib (Mezhepler Arası Yakınlaştırma) siyaseti uygulamaktadır. Takrib-i Mezahib, "İslam Birliği" söylemi üzerinden İslam dininin farklı mezhepleri arasında yakınlaşma sağlanmasını öngörmekte ve bu birliktelikte Tahran'a özel bir statü atfetmektedir.

Yukarıda belirtildiği üzere Hizbullah liderinin Ehl-i Sünnet Müslümanlara yardım için Bosna'da savaştıklarını açıklaması da takrib-i mezahib politikasının bir parçası olarak yorumlanabilir. Ancak Tahran'ın takrib-i mezahib politikası, çok daha kapsamlı bir stratejik düşünceye sahiptir.

⁴⁶ Vuk Vuksanovic, "Balkans Risks Being Caught in Crossfire over Middle East", *Balkan Insight*, <https://balkaninsight.com/2020/01/24/balkans-risks-being-caught-in-crossfire-over-middle-east/>, (24.01.2020).

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

Bu siyasi düşünceyi hayata geçirmek maksadıyla Tahran yönetimi, Dünya Mezhepler Arası Yakınlaştırma Kurultayı kurmuştur. Kurultay, amacını İslam dininin Peygamberi olan Hz. Muhammed'i tanıtmak, İslamiyet'in kutsal kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in mesajlarını yaymak ve Müslümanlar arasındaki birlikteliği güçlendirmek şeklinde ifade etmektedir.⁴⁷

Özü itibarıyla Tahran, takrib-i mezahib politikası aracılığıyla Taliban, Müslüman Kardeşler ve Hamas gibi Sünni gruplarla yakınlaşıp; kendisini söz konusu gruplara İslam dünyasının lideri olarak kabul ettirmek istemektedir. Fakat Tahran yönetiminin söz konusu politika vesilesiyle temas kurduğu sufi-Bektaşî grupları, Şiileştirmeye yönelik girişimlerde bulunduğu da bilinmektedir. Örneğin Yemen'de Zeydiye itikadına mensup olan Husilerin, zaman içerisinde İran'ın vekil aktörüne dönüştüğü somut bir gerçekliktir. Benzer bir şekilde Nijerya Hizbullahı olarak da bilinen Nijerya İslami Hareketi'nin lideri olan Şeyh İbrahim Zakzaki'nin İhvan kökenli bir isim olduğu ve zamanla Şiileştiği bilinmektedir. Dolayısıyla İran, farklı mezheplere hoşgörülle yaklaştığını belirtse de takrib-i mezahib politikasının nihai aşaması, hedef grupların Şiileştirilmesidir. Nitekim Tahran yönetimi, Balkanlarda da benzer bir yaklaşımla hareket etmektedir. Bu kapsamda sufi tarikatların ve Bektaşî grupların İran'ın Şiileştirme siyasetinde kullandığı başlıca aktörler olduğu ve Tahran'ın bahsi geçen gruplarla çeşitli araçlar vesilesiyle temas kurduğu söylenebilir. Dahası İran, bölgede ücretsiz Kur'an-ı Kerim ve din kitapları dağıtmakta ve böylece bölge halkının İslamiyet'in Şii itikadını esas alan ve bu inanç içerisinde de Kum merkezli olarak İran'ın İslami yorumunu okuyucuya aktaran bir faaliyette bulunmaktadır.

İran'ın Balkanlardaki hedeflerine ulaşmak amacıyla başvurduğu yöntemlerden biri de Fars kültürünün tanıtılması, Farsçanın öğrenilmesini sağlayan dil kurslarının açılması ve Fars kültüründeki önemli şahsiyetlerin tanıtılmasıdır. Böylece İran, bölgede kendisine olan sempatiyi arttırmaya çalışmaktadır.

Bununla birlikte İran'ın Balkanlardaki hedeflerine ulaşabilmek için uyguladığı yöntemler, yumuşak güç kullanımıyla sınırlı değildir. Zira bölgede etkin olmak isteyen Tahran, DMO ve DMO destekli paramiliter yapılar vesilesiyle, bilhassa Hizbullah vasıtasıyla örtülü ve açık istihbarat operasyonları gerçekleştirmektedir. Örneğin 2019 senesinin Ekim ayında

⁴⁷ "About ABWA", *Ahlulbayt*, <http://www.ahl-ul-bait.org/en.php/page,about.about>, (14.11.2018).

Tiran yönetimi, DMO tarafından desteklenen paramiliter bir şebekenin HMÖ unsurlarına yönelik saldırı hazırlığındayken yakalandığını duyurmuştur.⁴⁸

Yukarıda İran'ın Balkanlar politikasındaki hedefleri ve bu hedeflere ulaşmak amacıyla başvurduğu yöntemler ifade edilmiştir. Bu noktada söz konusu yöntemlerin uygulanması aşamasında Tahran'ın başvurduğu araçlara da değinmek gerekmektedir. İlk olarak İran'ın yumuşak güç kullanımında faydalandığı araçları ifade etmek gerekirse, İslami Kültür ve İlişkiler Teşkilatı'na (ICRO) bağlı olarak faaliyet gösteren ve İran İslam Cumhuriyeti büyükelçiliklerinde yer alan kültür ataşeliklerine dikkat çekilmelidir.⁴⁹ Çünkü Tahran, kültür ataşelikleri vesilesiyle Kur'an-ı Kerim ve Farsça kurslarını organize etmektedir. Bu noktada İran büyükelçiliklerinin Şiileştirme amacı güden faaliyetleri arasında niçin Farsça kurslarının yer aldığı ve Şirazi ve Firdevsi gibi Fars Edebiyatı'nın önemli isimlerini tanıtmaya odaklandığına da açıklık getirmektedir. Zira İran, Fars Edebiyatı'nın önemli isimlerini tanıtarak İran kültürüne olan sempatiyi arttırmaya çalışırken; Farsça kursları aracılığıyla hem etkisini genişletmek istemekte hem de dilin aynı zamanda toplumların düşünce biçimini yansıttığı gerçeğinden hareketle, dil kurslarını Şiiliğin öğrenilmesine hizmet edecek bir araç olarak değerlendirmektedir.

Ayrıca ICRO aracılığıyla İran'a sempati duyan bölge insanların turistik ziyaret amacıyla bu ülkeye gitmesi de sağlanmaktadır. Burada da İran'ın imajının güçlendirilmesine dönük bir çaba söz konusudur. Nitekim 2000'li yıllardan itibaren İran Yurtdışı Medreseler Teşkilatı (Sazman-e Madares-e Kharej az Keshvar) tarafından desteklenen Kuran Vakfı; Flladi Vakfı ve Rumi Vakfı gibi kuruluşlar üzerinden Balkanlar'daki etkisini genişletmiş ve bağlantılar oluşturmaya çalışmıştır.⁵⁰ İran'ın yumuşak gücüne hizmet eden bir diğer dış politika aracı da Uluslararası El-Mustafa Üniversitesi'dir. Bu üniversitenin temsilcilikleri vesilesiyle İran, kendi ideolojisini benimseterek dinî eğitim vermekte ve bir anlamda gönüllü

⁴⁸ "Albania Says It's Discovered An Iranian Paramilitary Network", *AP News*, <https://apnews.com/e785b07e18fb4648bf6a540b9ea6c1fe>, (23.10.2019).

⁴⁹ Javad Rad, "Iran's Cultural Diplomacy and Cultural Centers", *USC Central Public Diplomacy*, <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/iran%E2%80%99s-cultural-diplomacy-and-its-cultural-centers>, (02.09.2018).

⁵⁰ Dimitar Bechev ve Ahmet Erdi Öztürk, "Competing over Islam: Turkey, Saudi Arabia, and Iran in the Balkans", *The Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/competing-over-islam-turkey-saudi-arabia-and-iran-balkans>, (29.07.2022).

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

elçilerini yetiştirmeye çalışmaktadır. Nitekim üniversitenin 60'tan fazla ülkede faal olduğu ve yaklaşık 50.000 kişiye eğitim verdiği bilinmektedir.⁵¹

İran'ın bölgedeki kültür diplomasisinin başat hedefi durumunda olan Bektaşiler, kökenleri itibarıyla Şii olmamalarına rağmen Bektaşi tarikatları Şii sufizmine örnek teşkil edecek duruma gelmiştir. Bilhassa Bektaşi liderlerinden Baba Rexheb, Bektaşilik ile İran Şiiliğini ilişkilendiren çalışmalar yapmış, bu da Bektaşileri İran etkisine açık hale getirmiştir.⁵² İran'ın geçmişte Yemen'de Şii olmasına rağmen Caferiliğe kıyasla Sünniliğe daha yakın olan Yedi İmam anlayışına sahip olan Husileri Şiileştirerek Ensarullah adı altında vekil aktöre dönüştürdüğü ya da Nijerya'da İhvan kökenli olan Nijerya İslami Hareketi lideri Şeyh İbrahim Zakzaki'yi Şiileştirdiği düşünüldüğünde Balkanlarda da benzer neticeler elde etmeyi umduğu çıkarılabilir.

Tahran yönetimi, Balkanlardaki hedeflerine ulaşabilmek için Bektaşileri kullanmaya çalışmakta ve onlara ciddi yardımlar yapmaktadır. Bu yardımların yürütülmesinde İran büyükelçilikleri bünyesinde çalışan Saadi Vakfı mühim bir yere sahiptir. Kültür ve İslami İrşad Bakanlığı'na bağlı olan kurumun asıl amacı İslam rejimi ideolojisini yaygınlaştırmaktır.⁵³ Bu noktada dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da Fars kimliğidir. Zira İran, Sufi grupları Şiileştirme faaliyetleri esnasında Farsçayı öne çıkarmakta ve Fars kimliğini İslam dininin başat savunucusu olarak tanıtmaktadır. Nitekim Balkanlarda aktif bir şekilde faaliyette bulunan Saadi Vakfı da Farsça öğreten bir kurum olarak bilinmektedir. Bu yüzden de söz konusu kurum, amacını "*Saadi Vakfı, nihai hedefini İran'ın dışında ya da içinde Farsça öğrenmek isteyen herkese; prestijli üniversitelerden küçük anaokullarına kadar tüm dünyada Fars dili ve edebiyatını öğretmekle bir şekilde uğraşan tüm birey ve kurumlara ana kaynak ve referans olmaktadır.*" sözleriyle özetlemiştir.⁵⁴

⁵¹ Shima Silavi, "Khamenei's Universities: Exporting Islamic Revolution Through Soft Power", *Al Arabiya*, <http://english.alarabiya.net/en/blog/2018/07/31/Khamenei-s-universities-Exporting-Islamic-Revolution-through-soft-power.html>, (31.07.2018).

⁵² Albert Doja, "A Political History of Bektashism in Albania", *Totalitarian Movements and Political Religions*, Cilt 7, Sayı 1, Mart 2006, s. 102.

⁵³ Dinmuhammed Ametbek, *İran Dış Politikasının Yumuşak Güç Aracı Olarak Vakıflar*, Ankara 2018, s. 97.

⁵⁴ "About Us", *Saadi Foundation*, <http://saadifoundation.ir/en/contents/about/History/History.html>, (08.11.2017).

Öte yandan İran'ın Halvetiler, Kadiriler, Melamiler, Mevleviler, Nakşibendiler ve Rifailer gibi tarikatlara ait olan dernek ve vakıfları ve söz konusu kurumların sahip olduğu mal ve mekânları korumaya çalıştığı ve bu gruplara maddi destek sağladığı düşünülmektedir. Bu kapsamda İran, Hristiyanların yoğun olarak yaşadığı ülkelerdeki İslam topluluklarıyla yakın ilişkiler geliştirmeye çalışırken; Selefî akımların etkili olduğu yerlerde de daha çok özel vakıflar kurma ya da tarikatlarla iletişime geçme yoluna gitmektedir. Bu durum, Arnavutluk ve Bosna Hersek için de geçerlidir.

Tüm bunlara ek olarak İran'ın yumuşak gücünü öne çıkarırken kendi kültürünün önemli isimlerini tanıtmaya odaklandığı da ifade edilebilir. Bu bağlamda Tahran; Sadi Şirazi, Mevlana Celaleddin-i Rumi, Firdevsi ve İbn-i Sina gibi isimleri tanıtmaya odaklanan bir kamu diplomasisi uygulamaktadır. Bu çerçevede İran, bahsi geçen isimlerin adının verildiği konferanslar, sempozyumlar ve fuarlar düzenlemektedir.

Anlaşılabileceği üzere, İran'ın Balkanlardaki hedeflerine ulaşmak için uyguladığı yöntemler esnasında başvurduğu araçlar, yumuşak güç siyasetiyle sınırlı değildir. Zira Tahran, DMO'nun yurt dışındaki operasyonlarını yürüten Kudüs Gücü Komutanlığı aracılığıyla bölgede operasyonlar yürütmekte ve Hizbullah gibi örgütleri de hücre tipi yapılanmayla Balkanlara yerleştirmektedir.⁵⁵ Bu noktada İran'ın Balkanlarda aktif olduğu Bosna-Hersek ve Arnavutluk'taki faaliyetlerinin incelenerek mercek altına alınması konuyu daha anlaşılabilir kılacaktır.

2. İran'ın Balkanlardaki Faaliyetleri

Makalenin bu bölümünde İran'ın Balkan ülkelerine ilişkin yaklaşımında ön plana çıkan Bosna-Hersek ve Arnavutluk'taki faaliyetlerine odaklanılmaktadır. Bu kapsamda İran'ın ilgili ülkelere yönelik politikasından bahsedilirken; önce hükümetlerle olan diplomatik temaslarına değinilmekte, sonra da halklara yönelik uyguladığı kamu diplomasisi faaliyetleri ele alınmaktadır.

2.1. İran'ın Bosna-Hersek'teki Faaliyetleri

Yukarıda belirtildiği gibi, tarihî anlamda İran'ın Bosna-Hersek'le olan olumlu münasebetleri, Bosna Savaşı'na uzanmaktadır. Bu dönemde İran,

⁵⁵ Aynı görüşme.

**İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ**

Bosna'ya silah, para ve asker göndermiştir. Ancak Körfez ülkeleri de Bosna'ya maddi yardım göndermiş ve söz konusu ülkelerden birçok mücahit, Boşnakların yanında savaşmaya gitmiştir. Bununa da etkisiyle 1995 yılında imzalanan Dayton Anlaşması'yla İran, nüfuz kaybına uğramış; ancak bölgedeki küçük de olsa var olan Şii nüfus sayesinde tamamıyla silinmemiştir.⁵⁶ Bu süreçte İran'ın bölgede gösterdiği faaliyetler ABD'nin gündemini işgal etmiş ve İran merkezli unsurların tehdit oluşturduğu yazılmıştır.⁵⁷ Hatta bu dönemde ABD'nin İran'a yönelik yaptırımları ve Birleşmiş Milletler'in (BM) Yugoslavya'ya dönük silah ambargosuna rağmen İran'ın Hırvatistan üzerinden Bosna'ya silah sevkiyatı gerçekleştirdiği gerekçesiyle soruşturma başlatılmıştı.⁵⁸

Dayton Anlaşması sonrasında ABD'nin baskısıyla etkisi azaltılmaya çalışılan İran, çeşitli kurumlara ve yapılara nüfuz etmiş durumdaydı. Hatta Amerikan Merkezi Haber Alma Teşkilatı'nın (CIA) sızdırılan bir raporuna dayandırılan iddiaya göre İzzetbegoviç, İran'dan maddi destek almış ve 1996 yılındaki Cumhurbaşkanlığı seçimleri sırasında Bosna-Hersek'in İran Büyükelçisi tarafından desteklenmiştir.⁵⁹ Bu nedenle ABD'nin baskılarının sonuç verdiğini söylemek zordur. Bosna-Hersek'in bağımsız bir devlet olarak uluslararası politika sahnesindeki yerini almasından sonra da İran'la arasında ekonomik, siyasi, askerî ve kültürel anlamda önemli temaslar gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerin ağırlıklı olarak İran'ın takrib-i mezahib politikası çerçevesinde yürütüldüğü söylenebilir. Çünkü İran, her ne kadar Şii kimliğe sahip olsa da Sünni kimliği bulunan Bosnalı Müslümanlarla iyi ilişkiler kurabilmektedir.

Bununla birlikte İran'ın Bosna-Hersek politikasında ülkede artan Selefileşmenin de iki devlet arasında yakınlaştırıcı bir etken olduğu görülmektedir. Çünkü 2016 senesinin Ekim ayında dönemin Bosna-Hersek Devlet Başkanı Bekir İzzetbegovic, Tahran'ı ziyaret etmiş ve önceki İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani'yle yaptığı görüşmede

⁵⁶ Koppa, *a.g.m.*, s. 257.

⁵⁷ Elaine Sciolino, "What's Iran Doing In Bosnia, Anyway?", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1995/12/10/weekinreview/the-world-what-s-iran-doing-in-bosnia-anyway.html>, (29.07.2022).

⁵⁸ Soruşturma raporu için bkz. *Investigation into Iranian arms shipments to Bosnia*, Report of the Permanent Select Committee on Intelligence, House of Representatives, together with minority and additional views, U.S. Government Printing Office, Washington, 1998, <https://www.congress.gov/105/crpt/hrpt804/CRPT-105hrpt804.pdf>, (29.07.2022).

⁵⁹ Bardos, *a.g.m.*, s. 63.

Selefileşmenin yarattığı tehdide değinen “*Radikalizm, inancımızı tehlikeye atıyor... Bosnalı Müslümanlar ve İranlılar inancımızı doğru ışıktta göstermek için çalışacaklar. İslam barış, uzlaşma ve ışıktır.*” açıklamasında bulunmuştur.⁶⁰

İzzetbegovic’in açıklaması, Tahran’ın Balkanlar politikasında Selefileşmenin önlenmesi hedefinin kritik bir konuma sahip olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak İran, Bosnalı Müslümanların Türkiye’ye olan sempatisini de kırarak bu ülke insanların Humeynicilik olarak tanımlanabilecek ideolojiye yönelmesi için çaba harcamaktadır. Bahse konu olan çaba kapsamında İran’ın vakıflar aracılığıyla faaliyetlerde bulunarak yumuşak gücünü arttırmaya odaklandığı görülmektedir. Nitekim İran’ın Bosna’daki yumuşak gücüne hizmet eden başlıca kurumlar İbn-i Sina Araştırma Enstitüsü ve Molla Sadra Vakfı’dır.

İncelendiğinde görülmektedir ki; Bosna-Hersek’in başkenti Saraybosna’da 1996 yılında kurulan İbn-i Sina Araştırma Enstitüsü, iki ülke arasındaki bilimsel ve kültürel ilişkileri geliştirmeye yönelik faaliyetlerde bulunmakta ve bu amaç doğrultusunda İran’ı ve ideolojisini tanıtan eserler yayımlamaktadır.⁶¹ Benzer bir şekilde Molla Sadra Vakfı da Saraybosna merkezli bir Şii kuruluşu olarak İran Şiiliğini tanıtmaya hizmet etmektedir.⁶² Bu süreçte İran’ın benzer kurumlar üzerinden mezhepsel amaçlarla kültürel ve sosyal hayata yönelmesinin ana nedeni, Batılıların Bosnalı yetkililerden İranlı danışmanların ve güvenlik görevlilerin sınır dışı edilmesini talep etmesidir. Söz konusu kurumların ana faaliyetlerinden biri Boşnakça/Hırvatça/Sırpça olacak şekilde Ayetullah Humeyni ve Ayetullah Ali Hamaney’in de eserlerinin bulunduğu akademik ve popüler kitapları çevirmek ve yayınlamaktır. Yürütülen faaliyetler neticesinde İbn-i Sina Araştırma Enstitüsü, Saraybosna Üniversitesi’ndeki İslami Araştırmalar Fakültesi’yle ilişkilerini güçlendirmiştir.⁶³

⁶⁰ Eleanor Rose, “Bosnia and Iran Wow Joint Struggle Against Extremists”, *Balkan Insight*, <https://balkaninsight.com/2016/10/26/bosnia-and-iran-to-cooperate-on-terrorism-10-25-2016/>, (26.10.2019).

⁶¹ “About Us”, *Ibn Sina Research İnstitüte Sarajevo*, <https://www.ibn-sina.net/index.php/en/about-us>, (27.01.2020).

⁶² “Mulla Sadra Foundation”, *World Council of Shia’s Center*, <https://wocoshiac.org/en/shia-centers-en/europe-en-c/bosnia-en-center1-en>, (24.01.2020).

⁶³ Bechev-Öztürk, *a.g.m.*

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI: BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

İran'ın Bosna'daki yumuşak gücüne hizmet eden bir kuruluş da Uluslararası El-Mustafa Üniversitesi'nin Saraybosna şubesi olan Fars-Boşnak Koleji'dir.⁶⁴ Bu kolej vasıtasıyla İran, Bosnalı Müslümanlara Şiiliği tanıtmakta ve onları eğitim ve turizm gibi amaçlarla İran'a götürerek dini eğitim vermektedir. Buna ek olarak İran'ın Saraybosna'daki büyükelçiliği bünyesinde yer alan Kültür Ataşeliği'ni kullanarak Farsça kursları açtığı da bilinmektedir.

İran'ın Bosna'da yalnızca yumuşak güç kullanmadığı ve istihbarat operasyonları gerçekleştirdiği de görülmektedir. Örneğin İran, 1990'lı yıllardan beri Demokratik Eylem Partisi'yle (SDA) çeşitli ilişkiler geliştirmiştir. Tahran yönetiminin bu partiye para ve silah yardımlarında bulunduğu ve bunun da İran'ın Bosna'da casusluk ağı oluşturabilmesinin önünü açtığı iddia edilmektedir.⁶⁵ Zira Tahran'ın SDA'yla olan yakınlığı, İran istihbaratına Bosna'da bir nebze de olsa hareket kabiliyeti sunmuştur. Her ne kadar İran'ın Balkanlardaki operasyon kabiliyeti günümüzde de devam etse de Batılı devletlerin Saraybosna yönetimine yaptığı baskı, zaman zaman Tahran'ın aleyhine gelişmeler yaşanmasına da neden olabilmektedir. Zira 2014 yılında Saraybosna, İranlı iki diplomatı İstihbarat Bakanlığı (MOIS) bağlantısı nedeniyle sınır dışı etmiştir.⁶⁶ Ayrıca Batılı devletlerin İran'a uyguladığı yaptırımların da Saraybosna-Tahran ilişkilerini zayıflatığı görülebilmektedir. Ancak Batı'nın baskısına rağmen iki ülke arasında karşılıklı güven hissinin yer aldığı sağlıklı bir ilişkinin bulunduğu ifade edilebilir.

2.2. İran'ın Arnavutluk'taki Faaliyetleri

Yugoslavya'nın dağılmasından sonra bölgede oluşan güç boşluğu ve belirsizlik, İran için nüfuz oluşturma noktasında önemli bir imkân yaratmıştır. Ayrıca Arnavutluk'un çok kültürlü ve hoşgörülü yapısı, İran için önemli bir avantaj sunmaktaydı. Bu dönemde DMO, MOIS ve ICRO üzerinden bölgede faaliyetler yürütmeye başlamıştır. Arnavutluk yönetiminin DMO'ya ya da İran istihbaratının faaliyet yürütmesine izin vermeyeceği bilindiği için Tahran yönetimi, çeşitli kültürel örgütler oluşturmuştur. Arnavutluk'taki Bektaşî

⁶⁴ Jordan Steckler, *Iran's Ideological Expansion*, United Against Nuclear Iran, Washington 2018, s. 72.

⁶⁵ "Uncovering Iran's Espionage-Terror Apparatus in the Balkans", *The XX Committee*, <https://20committee.com/2012/11/04/uncovering-irans-espionage-terror-apparatus-in-the-balkans/>, (04.11.2012).

⁶⁶ Steckler, *a.g.e.*, s. 73.

toplulukları, İran'dan kendilerine para teklif edildiğini; ancak radikallik yanlılarının bu teklifini kabul etmediklerini açıklarken ülkenin eski Cumhurbaşkanı Sali Berisha'nın İran'ı eleştiren açıklamalar yaptığı bilinmektedir.⁶⁷

Bu çerçevede İran'ın nüfuz oluşturma politikasının bütün Balkanlar'da başarılı bir şekilde ilerlediğini söylemek zordur. Zira Arnavutluk, İran gibi bir aktörün yerine ABD ve AB'yle yakın ilişkiler kurmak istemektedir. Yine de Arnavutluk, İran'ın Balkanlardaki faaliyetleri bakımından en sık gündeme gelen ülke konumundadır. Çünkü bu ülke, İran'da rejim karşıtı mücadelenin en organize örgütü olarak bilinen ve Tahran tarafından terör örgütü olarak tanımlanan HMÖ'ye ev sahipliği yapmaktadır.⁶⁸ Bu da Tahran-Tiran ilişkilerinde çeşitli gerginliklere sebep olmakta ve İran güvenlik servislerinin gizli faaliyetlerinin hedefi haline getirmektedir. Zira Tiran yönetiminin genel yaklaşımı, HMÖ'yü destekler niteliktedir. Buna karşılık İran'ın Arnavutluk'taki büyükelçiliği bir süre sonra Avrupa'daki en fazla personele sahip olanlardan biri haline gelmiş ve Tahran yönetimi, söz konusu ülkedeki istihbarat varlığını ve operasyonlarını önemli ölçüde arttırmıştır.⁶⁹ Bu durum ise Arnavutluk'u çok aktörlü bir rekabetin sahası haline getirmiştir.⁷⁰ Örneğin HMÖ tarafından 2018 yılında Fransa'nın başkenti Paris'te düzenlenen "Büyük Buluşma" başlıklı etkinliğe Arnavutluk Eski Başbakanı Pandeli Majko katılmış ve yaptığı konuşma esnasında "*Sevgili dostlar, Arnavutluk'ta sizin dilinizi konuşmuyoruz. Ancak umuyorum*

⁶⁷ Progonati, "Iran's Silent Revolution in Balkans", s. 187-188.

⁶⁸ Esasen Halkın Mücahitleri Örgütü, İran İslam Devrimi sırasında İslam Devrimi'ni yapan kadrolarla işbirliği yapmış; fakat daha sonra gücün paylaşımı noktasında yaşanan anlaşmazlıkların ardından ülkede yaşanan çatışmaların akabinde İran'dan ayrılarak Irak'a geçmiştir. İran-İrak Savaşı esnasında dönemin Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin tarafından bu grup kullanılmıştır. ABD'nin Irak'ı işgaline kadar geçen süreçte Batı tarafından terör örgütü olarak nitelendirilen örgüt, Irak'ta Eşref Kampı, Enzali Kampı, Fazel Kampı, Habip Kampı ve Humayun Kampı'nda faaliyet göstermiştir. ABD'nin düzenlediği operasyonların ardından ise örgüt, ABD'yle anlaşmış, pek çok Batılı aktörce terör örgütü olarak tanımlanan örgütler listesinden çıkarılmış ve İran'a karşı kullanılan bir vekil aktöre dönüşmüş ve Arnavutluk'a yerleştirilmiştir. Halihazırda Arnavutluk, HMÖ üyeleri açısından güvenli liman konumundadır. Bu nedenle de İran'ın Arnavutluk politikasında HMÖ'nün etkisinin kırılması gayesi bulunmaktadır. Konu hakkında detaylı bilgi için bkz. Mehmet Koç, *Halkın Mücahitleri Örgütü*, İram Rapor, Ağustos 2019, s. 40.

⁶⁹ Shaul Shay, "Albania and the Iranian Terror Threat", *Security Science Journal*, Number 1, 2020, s. 37-38.

⁷⁰ Bechev-Öztürk, *a.g.m.*

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

ki her birinizi çok iyi anlıyoruz. Kalplerin dili işte bu... .. Arnavutluk'un size ilişkin seçimi de bundan kaynaklanıyordu.” demiştir.⁷¹

Majko'nun yukarıdaki açıklaması, Tiran yönetiminin HMÖ'ye olan yaklaşımını gözler önüne sermektedir. Bu tutum karşısında Tahran ise DMO tarafından organize edilen paramiliter gruplar aracılığıyla bahsi geçen ülkede istihbarat operasyonları gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu operasyonlar ise iki ülkenin diplomatik düzeyde karşı karşıya gelmesine sebebiyet vermektedir. Örneğin 2018 yılının Aralık ayında Arnavutluk Dışişleri Bakanlığı, HMÖ'ye yönelik suikast hazırlığına dahil olduğu iddia edilen İran İslam Cumhuriyeti Arnavutluk Büyükelçisi'ni istenmeyen adam ilan ederek sınır dışı etmiştir.⁷² Bu olay esnasında İran Dışişleri Bakanlığı ise dönemin Bakanlık Sözcüsü Berham Kasımi tarafından yapılan açıklamayla, İran'a yöneltilen suçlamaları reddederek Arnavutluk'u İsrail ve ABD tarafından üretilen yalanlara ortak olmakla itham etmiştir.⁷³

İran'ın Arnavutluk'ta istihbarat operasyonları gerçekleştirdiğini gösteren bir diğer gelişme de 2019 yılının Ekim ayında yaşanmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere, bahsi geçen tarihte Tiran yönetimi, HMÖ'ye saldırı hazırlığında bulunan bir suç şebekesinin çöktüğünü açıklamıştır. Ayrıca Tiran, bu şebekenin Tahran'la bağlantılı olduğunu ve benzer bir şekilde Türkiye'deki suç örgütleriyle de ilişkilerinin bulunduğunu öne sürmüştür.⁷⁴ Meselenin Türkiye boyutuna dair bu iddia, İran'ın bölge politikasındaki hedeflerinden birinin de Türkiye'nin Balkanlar siyasetinin başarısızlığa uğratılması olduğu yönündeki tespiti doğrulamaktadır.

İran'ın Arnavutluk'taki istihbarat operasyonları kapsamında iki ülke arasında yaşanan son gerginlik ise 2020 yılının Ocak ayında vuku bulmuştur. Nitekim Arnavutluk'ta görev yapan İranlı diplomatlar Muhammed Ali Arz

⁷¹ Pandeli Majko, “Former Prime Minister of Albania-Free Iran 2018”, *Mojahedin*, <https://english.mojahedin.org/i/pandeli-majko-former-prime-minister-albania-free-iran-2018>, (24.01.2020).

⁷² “Arnavutluk İran Büyükelçisi'ni Sınır Dışı Etti”, *Şarkül Avsat*, <https://aawsat.com/turkish/home/article/1514091/arnavutluk-iran-b%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7isi%E2%80%99ni-s%C4%B1n%C4%B1r-d%C4%B1%C5%9F%C4%B1-etti>, (21.12.2018).

⁷³ “Iran Protests Albania's Expulsion of Diplomats, but Can't Reciprocate”, *IFP News*, <https://ifpnews.com/albania-has-no-embassy-in-iran-foreign-ministry>, (22.12.2018).

⁷⁴ “Albania Says It's Discovered an Iranian Paramilitary Network”, *Iran Watch*, <https://www.iranwatch.org/news-brief/albania-says-its-discovered-iranian-paramilitary-network>, (23.10.2019).

Peimanemati ve Seyed Ahmad Hosseini Alast, İran İstihbarat Teşkilatı MOIS'in operasyon biriminin bir üyesi oldukları iddiasıyla sınır dışı edilmişlerdir. Tiran yönetimi, bu iki İranlı yetkiliyi ülkenin ulusal güvenliğine zarar vermek ve terör gruplarıyla ilişki içerisinde olmakla suçlamıştır.⁷⁵

Kısacası İran'ın Arnavutluk politikasına ilişkin başlıca beklentisi, bu ülkenin rejim muhalifleri açısından güvenli bir liman haline gelmesinin önlenmesidir. Bu kapsamda İran'ın HMÖ'yü hedef alarak Arnavutluk topraklarında çeşitli operasyonlar yapmak istemesi ise Tahran ile Tiran'ı karşı karşıya getirmektedir. Bu da iki ülke arasında diplomatik krizler yaşanmasına neden olmaktadır. Ancak İran'ın Arnavutluk'taki faaliyetleri istihbarat organizasyonlarıyla sınırlı değildir. Zira Tahran, bu ülkede Şiiliği yaygınlaştırmak ve böylece kendisine olan sempatiyi arttırmak istemekte buna yönelik çeşitli adımlar atmaktadır.

İran'ın Arnavutluk'taki mezhep temelli faaliyetlerinin bir parçasını Şiiliği tanıtan kitapların yayınlanması teşkil etmektedir. Örneğin İran, Arnavutluk'taki Bektaşilere, İran Şiiliğini kabul ettirmek amacıyla "Arkan Nameh" isimli bir kitabı yayımlamıştır. Hz. Muhammed, onun kızı olan Hz. Zehra ve on iki imamı tanıtan kitap, 2.000 adet basılarak bölgede dağıtılmıştır.⁷⁶

Tahran yönetiminin Şiileştirme faaliyetlerinde odaklandığı en mühim konu İran merkezli İslam ve Şiilik anlayışının benimsetilmesidir. Yani İran, Şii-İslam Dünyası içerisinde ayrıcalıklı bir konuma ulaşmaya çalışmaktadır. Bu kapsamda İran'ın kendi kültürünü tanıtan kurumlar aracılığıyla faaliyetler yürüttüğü görülmektedir. Arnavutluk'ta da İran kültürünün tanıtılması amacıyla Didban Enstitüsü ve Nejat Derneği gibi kuruluşlar aktif çalışmalar yürütmektedir.⁷⁷ Tüm bu faaliyetler ise İran'ın Balkanlar politikasında Arnavutluk'a özel önem atfettiğini gözler önüne sermektedir.

⁷⁵ Keida Kostreci, "Albania Expels Iranian Diplomats Amid Worsening Relations", *Voice of America*, <https://www.voanews.com/middle-east/voa-news-iran/albania-expels-iranian-diplomats-amid-worsening-relations>, (15.01.2020).

⁷⁶ "Iran Releases Book on Bektashi Order in Albania", *Ibna*, <http://www.ibna.ir/en/doc/naghli/181544/iran-releases-book-on-bektashi-order-in-albania>, (30.09.2013).

⁷⁷ ANKASAM İran Uzmanı Cenk Tamer ile Ankara'da yapılan mülakat, (25.01.2020).

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

Sonuç

Doğu Akdeniz, Yakın Doğu ve Avrupa'ya olan yakınlığı nedeniyle Asya'dan Avrupa'ya açılan bir kapı olma niteliğini barındıran Balkan yarımadası, ABD başta olmak üzere Batılı devletler tarafından Rusya'ya yönelik kuşatma projesinin bir parçası olarak yorumlanmakta ve bu nedenle geniş Karadeniz jeopolitiği kapsamında değerlendirilmektedir. Buna ek olarak Balkan yarımadasında tarihi bağları nedeniyle Türkiye'nin ve Selefilik üzerinden Suudi Arabistan'ın da nüfuz elde etmek istediği görülmektedir. Bu makalenin inceleme alanı olan İran ise bahsi geçen aktörlerin bölgedeki nüfuzunun artmasından kaygılanmaktadır. Dahası İran, Balkanların rejim karşıtlarının sığındığı güvenli bir limana dönüşmesi ihtimalinden de endişe duymaktadır. Bu nedenle de Tahran, dış politikasında Balkanlara özel önem vermektedir.

İran, Balkanlar politikasını resmî düzeyde ilgili devletlerle tesis ettiği pragmatik ilişkiler çerçevesinde ekonomi üzerinden şekillendirirken; arka planda vakıflar ve Müslüman gruplara yapılan ekonomik yardımlar aracılığıyla halklara yönelik kamu diplomasisi aracılığıyla yürütmektedir. Buna ek olarak İran, ilgili ülkelerdeki büyükelçiliklerinde yer alan kültür ataşelikleri aracılığıyla Farsça kursları açmakta, İran kültürünü tanıtan fuarlar düzenlemekte ve Kur'an-ı Kerim başta olmak üzere Kum merkezli Şiilik yorumunu içeren çeşitli dinî kitapların yayınlanarak dağıtılmasını gerçekleştirmektedir. Öte yandan Tahran, bölge ülkelerinde DMO'ya bağlı paramiliter yapıları da etkin bir şekilde kullanmaktadır. Ayrıca kamu diplomasisi faaliyetlerinin merkezinde bulunan İran yanlısı vakıfların yöneticilerinin de MOIS bağlantılı isimler olduğu görülmekte ve bu da İran'ın kendi gizli ajandasını hayata geçirmek için tüm imkânlarını seferber ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla Tahran'ın Balkanlar politikasını Şii yayılcılığı üzerine kurguladığı ifade edilebilir.

Şii yayılcılığı aracılığıyla Balkanlardaki Sufi-Bektaşî gruplar başta olmak üzere çeşitli Müslüman tarikatlarını Şiileştirmek isteyen İran, nihai aşamada bölge Müslümanlarının dinen Kum merkezli İran Şiiliğini benimsemelerini ve siyaseten İran İslam Cumhuriyeti'nin Dinî Rehberi'ne bağlılık hissetmelerini arzulamaktadır. Böylece İran, demografik anlamda güçlü olduğunu gördüğü ülkelerde Şiileri iktidara getirmeyi; bunun uygun olmadığı devletlerle olan ilişkilerinde ise Şii kimliğe mensup grupları bir baskı unsuru olarak kullanmayı amaçlamaktadır. Kısaca özetlemek gerekirse

İran, kendisini Şii-İslam Dünyası'nın merkez ülkesi olarak konumlandırmaya çalışmaktadır.

Sonuç olarak İran'ın Balkanlar politikası, ABD, Batılı devletler, Körfez ülkeleri ve Türkiye'nin bölgede nüfuz elde etmesini önleme ve HMÖ'nün faaliyetlerini sınırlandırma hedefleri doğrultusunda şekillenmekte ve Tahran, Şiilik aracılığıyla bölgedeki Müslüman gruplarla temasta bulunarak kendi nüfuzunu geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda ICRO, Uluslararası El-Mustafa Üniversitesi, Şii vakıflar, DMO ve paramiliter unsurlar İran'ın Balkanlar politikasında başvurduğu en mühim araçlar olarak dikkat çekmektedir.

KAYNAKÇA

AHMADIAN, Hassan, "Iran and the New Geopolitics of the Middle East: In Search of Equilibrium", *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Volume 23, Number 3, 2021, ss. 458-472.

AMETBEK, Dinmuhammed, *İran Dış Politikasının Yumuşak Güç Aracı Olarak Vakıflar*, Ankara 2018.

ANKASAM İran Uzmanı Cenk Tamer ile Ankara'da yapılan mülakat, 25.01.2020.

BAĞCI, Hüseyin, "Bosna-Hersek: Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16, Sayı 7, 1994, ss. 257-279.

BARDOS, Gordon N., "Iran in the Balkans A History and a Forecast", *World Affairs*, Vol. 175, No. 5, 2013, ss. 59-66.

BAŞARAN, Doğan, "Pax-Americana Kavramı ve Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü", *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, Bahar 2018, ss. 37-52.

BATTIR, Orhan ve Davut Ateş, "Türkiye Bölgesel Hegemonya Arayışında Mı?", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 29, 2013, ss. 31-44.

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

ÇEÇEN, Anıl, “Küreselleşme Sürecinde Balkanlar”, *Anka Strateji Dergisi*, Sayı 12, Mart-Nisan 2019, ss. 5.

ÇELİK, Kadir Ertaç, “İslam Devrimi Sonrası İran’da Kimlik ve Dış Politika: Konstrüktivist Bir Bakış”, *Bölgesel Çalışmalar Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, ss. 251-274.

DAVUTOĞLU, Ahmet, *Stratejik Derinlik: Türkiye’nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, İstanbul 2015.

DOJA, Albert, “A Political History of Bektashism in Albania”, *Totalitarian Movements and Political Religions*, Cilt 7, Sayı 1, Mart 2006, ss. 83-107.

ERMAĞAN, İsmail ve Gökhan Satıcı, “Uluslararası Siyasette Kosova’nın Bağımsızlığına Dair Temel Meseleler ve Türkiye’nin Genel Balkanlar Politikası”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 21, Sayı 3, 2012, ss. 371-390.

EROL, Mehmet Seyfettin ve Emre Ozan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik unsuru Olarak Siyasal Rejim”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt 4, Sayı 8, Yaz 2011, ss. 13-38.

GUINS, George C., “The Politics of ‘Pan-Slavism’”, *American Journal of Economics and Sociology*, Volume 8, No. 2, January 1949, ss. 125-132.

GHORBANPOUR DELAVAR, Mohammad ve Seyyed Abul Hasan Navvab, “Islamic Culture in the Balkans (Emphasizing Alawites’ Rol in the Development of the Balkans)”, *Kom*, vol. IX (3), 2020, ss. 49-64.

İNALCIK, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlarda İslam: Miadi Dolmayan Umut*, (ed.) Muhammet Savaş Kafkasyalı, TİKA İnceleme Araştırma Dizisi Yayın No:19, Ankara 2016, ss. 9-32.

KARATAY, Osman ve Bilgehan Atsız Gökdağ, *Balkanlar El Kitabı*, Cilt 1 Tarih, Karam Yayınları, Ankara 2006.

KOÇ, Mehmet, *Halkın Mücahitleri Örgütü*, İram Rapor, Ağustos 2019.

KOPPA, Maria Eleni, “Turkey, Gulf States and Iran in the Western Balkans: more than the Islamic factor?”, *Journal of Contemporary European Studies*, Volume 29, Number 2, 2021, ss. 251-263.

PROGONATI, Erjada “Iran’s Silent Revolution in Balkans”, *Journal of Security Strategy and Political Studies*, Vol 1, Issue 1, 2016, ss. 177-192.

_____, “The Balkan Region As A New Target for the Iranian-Israeli Political Rivalry”, *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, İran Özel Sayısı, Cilt 1, Sayı 2, Ekim 2017, ss. 199-219.

ROUCEK, Joseph S., “The Geopolitics of the Balkans”, *The American Journal of Economics and Sociology*, Volume 5, No. 3, April 1946, ss. 365-377.

SHAY, Shaul, “Albania and the Iranian Terror Threat”, *Security Science Journal*, No. 1, 2020, ss. 35-44.

ŞAHİN, Mehmet, “İran Dış Politikasının Dini Retoriği”, *Akademik Ortadoğu*, Cilt 2, Sayı 2, 2008, ss. 9-20.

TAFLIOĞLU, Serkan, “İran İslam Cumhuriyeti’nde Egemenlik ve Meşruyet Kaynağı “Velayet-i Fakih””, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 68, Sayı 3, 2013, ss. 95-112.

TÜYSÜZOĞLU, Göktürk, *İran’ın Artan Bölgesel Etkinliği ve Yaşanan Krizler Özelindeki Uygulamaları*, ANKASAM Analiz, No. 3, Eylül 2017.

WALTZ, Kenneth N., “Structural Realism After the Cold War”, *International Security*, Volume 25, No. 1, 2000, ss. 5-41.

_____, “Uluslararası Politikanın Değişen Yapısı”, *Uluslararası İlişkiler*, Volume 5, No. 17, 2008, ss. 2-44.

_____, “Collective Identity Formation and the International State”, *American Political Science Review*, Volume 88, No. 2, 1994, ss. 384-396.

İnternet Kaynakları

“About ABWA”, *Ahlulbayt*, <http://www.ahl-ul-bait.org/en.php/page,about.about>, (14.11.2018).

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

“About Us”, *Ibn Sina Research Institute Sarajevo*, <https://www.ibn-sina.net/index.php/en/about-us> , (27.01.2020).

“About Us”, *Saadi Foundation*, <http://saadifoundation.ir/en/contents/about/History/History.html>, (08.11.2017).

“Albania Says It’s Discovered An Iranian Paramilitary Network”, *AP News*, <https://apnews.com/e785b07e18fb4648bf6a540b9ea6c1fe>, (23.10.2019).

“Albania Says It’s Discovered an Iranian Paramilitary Network”, *Iran Watch*, <https://www.iranwatch.org/news-brief/albania-says-its-discovered-iranian-paramilitary-network>, (23.10.2019).

“Arnavutluk İran Büyükelçisi’ni Sınır Dışı Etti”, *Şarkül Avsat*, <https://aawsat.com/turkish/home/article/1514091/arnavutluk-iran-b%C3%BCy%C3%BCkel%C3%A7isi%E2%80%99ni-s%C4%B1n%C4%B1r-d%C4%B1nC5%9F%C4%B1-etti>, (21.12.2018).

“Hizbullah’ın ve İran’ın Bosna’daki Bilinmeyen Savaşı”, *Tasnim News*, <https://www.tasnimnews.com/tr/news/2017/07/07/1457293/hizbullah-%C4%B1n-ve-iran-%C4%B1n-bosna-daki-bilinmeyen-sava%C5%9F%C4%B1>, (07.07.2017).

Investigation into Iranian arms shipments to Bosnia, Report of the Permanent Select Committee on Intelligence, House of Representatives, together with minority and additional views, U.S. Government Printing Office, Washington, 1998, <https://www.congress.gov/105/crpt/hrpt804/CRPT-105hrpt804.pdf>, (29.07.2022).

“Iran Protests Albania’s Expulsion of Diplomats, but Can’t Reciprocate”, *IFP News*, <https://ifpnews.com/albania-has-no-embassy-in-iran-foreign-ministry>, (22.12.2018).

“Iran Releases Book on Bektashi Order in Albania”, *Ibna*, <http://www.ibna.ir/en/doc/naghli/181544/iran-releases-book-on-bektashi-order-in-albania>, (30.09.2013).

“Mulla Sadra Foundation”, *World Council of Shia’s Center*, <https://wocoshia.org/en/shia-centers-en/europe-en-c/bosnia-en/center1-en>, (24.01.2020).

“Pandeli Majko, Former Prime Minister of Albania-Free Iran 2018”, *Mojahedin*, <https://english.mojahedin.org/i/pandeli-majko-former-prime-minister-albania-free-iran-2018>, (24.01.2020).

“Uncovering Iran’s Espionage-Terror Apparatus in the Balkans”, *The XX Committee*, <https://20committee.com/2012/11/04/uncovering-irans-espionage-terror-apparatus-in-the-balkans/>, (04.11.2012).

BECHEV, Dimitar ve Ahmet Erdi Öztürk, “Competing over Islam: Turkey, Saudi Arabia, and Iran in the Balkans”, *The Middle East Institute*, <https://www.mei.edu/publications/competing-over-islam-turkey-saudi-arabia-and-iran-balkans>, (29.07.2022).

BUGAJSKI, Januzs, “Moskow’s Balkan Partition Strategy”, *CEPA*, <https://www.cepa.org/moscows-balkan-partition-strategy>, (25.02.2019).

GEORGIEVSKI, Boris, “Could Balkan Nations Become the New Hotbeds of Islamist Extremism?”, *Deutsche Welle*, <https://www.dw.com/en/could-balkan-nations-become-the-new-hotbeds-of-islamist-extremism/a-39045256>, (30.05.2017).

KARPAT, Kemal, “Balkanlar”, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/balkanlar>, (17.01.2020).

KHODABANDEH, Anne, “Mojahedin Khalq (MEK) Terrorist Training Camp in Albania Impacts Whole Balkan Region”, *Balkans Post*, <http://balkanspost.com/article/409/mek-regime-change-albania-training-terrorist-iran>, (08.01.2018).

KOSTRECI, Keida, “Albania Expels Iranian Diplomats Amid Worsening Relations”, *Voice of America*, <https://www.voanews.com/middle-east/voa-news-iran/albania-expels-iranian-diplomats-amid-worsening-relations>, (15.01.2020).

MERAT, Arron, “Terrorists, Cultists-or Champions of Iranian Democracy? The Wild Wild Story of the MEK”, *The Guardian*,

İRAN İSLAM CUMHURİYETİ'NİN BALKANLAR POLİTİKASI:
BOSNA-HERSEK VE ARNAVUTLUK ÖRNEKLERİ

<https://www.theguardian.com/news/2018/nov/09/mek-iran-revolution-regime-trump-rajavi>, (09.11.2018).

PUGLISE, Matteo, "Iran in the Balkans", *Intelligence and Investigations*, http://www.intelligence-and-investigations.com/media/uploads/53_Iran%20in%20the%20Balkans%20-%20Pugliese.pdf.

RAD, Javad, "Iran's Cultural Diplomacy and Cultural Centers", *USC Central Public Diplomacy*, <https://uscpublicdiplomacy.org/blog/iran%E2%80%99s-cultural-diplomacy-and-its-cultural-centers>, (02.09.2018).

ROSE, Eleanor, "Bosnia and Iran Wow Joint Struggle Against Extremists", *Balkan Insight*, <https://balkaninsight.com/2016/10/26/bosnia-and-iran-to-cooperate-on-terrorism-10-25-2016/>, (26.10.2019).

SILAVI, Shima, "Khamenei's Universities: Exporting Islamic Revolution Through Soft Power", *Al Arabiya*, <http://english.alarabiya.net/en/blog/2018/07/31/Khamenei-s-universities-Exporting-Islamic-Revolution-through-soft-power.html>, (31.07.2018).

SCIOLINO, Elaine, "What's Iran Doing In Bosnia, Anyway?", *The New York Times*, <https://www.nytimes.com/1995/12/10/weekinreview/the-world-what-s-iran-doing-in-bosnia-anyway.html>, (29.07.2022).

STECKLER, Jordan, *Iran's Ideological Expansion, United Against Nuclear Iran*, Washington 2018.

STRONSKI, Paul ve Annie Himes, "Russia's Game in the Balkans", *Carnegie*, <https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235><https://carnegieendowment.org/2019/02/06/russia-s-game-in-balkans-pub-78235>, (06.02.2019).

VUKSANOVIC, Vuk, "Balkans Risks Being Caught in Crossfire over Middle East", *Balkan Insight*, <https://balkaninsight.com/2020/01/24/balkans-risks-being-caught-in-crossfire-over-middle-east/>, (24.01.2020).